

TERSANE KONFERANSININ MUKARRERATI HAKKINDA ŞÛRA MAZBATASI

İ. Hakki Uzunçarşılı

Mâlûm olduğu üzere 1876 da Osmanlı devleti idaresindeki Hersek, Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'da, Rusya'nın perde arkasından teşvikiyle İslav ittihadı esasına dayanan isyanlar vukua gelmiş ve ibtida Hersek'de Nevesin'de başlayan isyan etrafa sirayet ederek ehemmiyetli bir hal alıb hükûmeti epeyi uğraştırmış, Karadağ ve Sırbılara karşı muvaffakiyetler elde edildiği sırada Devletin iç durumuna taallük eden bu hâdiseler Avrupa meselesi halini alarak Rusya'nın teşvikiyle Paris muahedesinde imzası olan devletlerin müdahalelerine yol açmıştı.

Bu münasebetle İngiltere, Almanya, Avusturya, Rusya, Fransa ve İtalya hükûmetleri aralarında görüştükden sonra bu devletler, İngiltere hükûmeti vasıtasıyla, Karadağ ve Sırbıye ile bir mütareke akdini teklif etmiş; Osmanlı hükûmeti de bu devletlerin tehdidi havi teklifleri karşısında mütarekeyi kabule mecbur olmuşdu. Fakat Rusya, devletlerle aralarında takarrür eden beş aylık mütarekeyi fazla görerek teşvik ve himaye ettiği âsileri bu kadar müddet beklemeye tahammülleri olmadığını anlamış ve bu sırada Sırbılara karşı Osmanlı kuvvetlerinin galebe çalmalarından ve Sırbıların da artık mukabele ve mukavemete kudretleri kalmadığından dolayı Osmanlı hükûmetine bir ultimatum vermişdir. Rus elçisi General İgnatıyef, ultimatumunda, altı haftadan iki aya kadar mütareke akdini teklif ile kırksekiz saat zarfında cevab istemiş ve aksi takdirde memleketine döneceğini bildirmiş ve dediğini yaptırmak isteyen Rus hükûmeti Kıştev'de bir ordu toplamağa başlamışdı.

Bu tehdid karşısında Osmanlı hükûmeti Rusya'nın teklifini kabul ederek askerî hareketin ta'tilini kumandanlara emretmiş ve

nihayet, İngiltere'nin ısrariyle Osmanlı devleti de müzakerata iştirak etmek ve devletin mülki tamamiyetinin bekası şartıyla bu duruma son vermek üzere bir konferans akdine karar verilmiştir. Akdedilecek olan bu konferansa dair İngiltere hükûmetinin Osmanlı devletine teklifi ve müzakere esasları şöyle idi:

- 1 — Sırbistan ve Karadağ'ın harbden evvelki hâlde kalması,
- 2 — Bosna ve Hersek'de otonomi esasının kabulü,
- 3 — Bulgaristan'a da ona yakın bir şekli verilmesi.

Osmanlı hükûmeti, muhtariyet esasının, devletin istiklâline aykırı olduğunu ileri sürerek bunu 1 Zilkade 1293 ve 18 Kasım 1876 Cumartesi günü mes'ul vükelâdan başka diğer ma'zul vükelâdan müteşekkil bir mecliste müzakere etdi; müzakereler sırasında bu esasa göre bir konferans akdinin doğru olamayacağı ve teklifin reddedilmesi ileri sürülmüş ise de konferans teklifinin reddi halinde Rusların tazyikleriyle Osmanlı murahhasları olmadan da bir karar verilebileceği düşünülerek, İngiltere'nin te'sirile, konferansın İstanbul'da akdedilmesine karar verildikten sonra keyfiyet devletlere bildirildi.

Bu kararı müteakib konferans mahalli olarak Bahriye Nezaretinin üst katı tahsis edilip 27 Zilkade 1293 Perşembe günü [14 Aralık 1876] içtima akdi takarrür etmiş ise de konferans bu tarihten on gün sonra 7 Zilhicce 1293 [24 Aralık 1876] de toplanmıştır.

Tersane konferansında İngiltere hükûmeti tarafından Hindistan müstemlekât nâzırı Marquis de Salisbury birinci ve İngiltere'nin İstanbul elçisi Sir Henry Elliot ikinci ve Fransa tarafından Comte de Bourgoing birinci ve Comte de Chaudordy ikinci ve Avusturya tarafından Comte Zichy birinci ve Baron de Colice ikirci ve Rusya tarafından İstanbul elçisi General İgnatıyef ve Almanya tarafından Baron de Werther ve İtalya tarafından da Comte de Corti murahhas ta'yin etmişlerdi. Osmanlı devletinin baş murahhası Hariciye nâzırı Safvet ve ikinci murahhası da Berlin elçiliğinden Şûray-ı Devlet reisliğine naklolunan Edhem Paşalardı.

İngiltere elçisi Salisbury İstanbul'a gelirken Berlin'e ve Viyana'ya uğrayarak Alman ve Avusturya başvekilleriyle de görüşmüştü. Konferans 7 Zilhicce 1293 [24 Aralık 1876] de ilk celse-

sini akdetti¹. İkinci toplantıdaki görüşmede İngiltere hükümetinin Osmanlı hükümetine bildirmiş olduğu tekliften ayrı olarak şöyle bir proje ortaya atıldı:

1 — Karadağ ve Sırb hudutlarının genişletilmesi; 2 — Tuna'dan Edirne yakınlarına kadar Balkan dağlarının kuzey ve güneyinde olmak üzere iki eyalet-i mümtaze teşkili; 3 — Her kıt'ada konuşulan dilin resmi dil olması; 4 — Bosna, Hersek ve Bulgaristan mıntakalarındaki hâsılâtın üçte birinin vergi olarak tahsili; 5 — Mahallî halkdan polis teşkilâtı yapılması; 6 — Âsâyişi muhafaza için ecnebi kuvvet bulundurulması.

Osmanlı hükümeti İngiltere'nin yaptığı ilk teklife tamamen aykırı olan hiç ümitmediği böyle bir teklifle karşılaşınca hayrette kalarak bunu derhal reddetti. Konferansın sekizinci içtihadında o sırada sadarete bulunan Midhat Paşanın gayr-i resmî temasları ve İngiliz murahhası Salisbury'nin tavassutu ve Rusların muvafakatale yukarıki teklifler bir miktar hafifletilerek şu şekli aldı:

1 — Karadağ ve Sırbistana verilecek toprakların azaltılması; 2 — Ecnebi kuvvetlerin gönderilmesi; 3 — Belediye reisleri intihabının Bâbîâlî'ye bırakılması; 4 — Umumî vâîilerin büyük devletler mârifetiyle tayinlerinin beş sene indirilmesi; 5 — Bulgaristan'a tayin edilecek vâîinin mutlak surette hıristiyan olması; 6 — Kontrol işini ecnebi devletlerle birlikte Bâbîâlî'nin müştereken yapması².

İngiltere murahhası Salisbury bu son teklifin kabulünü tavsiye yolu Beyoğlu'ndan Sadrazam Midhat Paşaya 17 Ocak 1877 tarihli bir mektup yolladı. Salisbury mektubunda Osmanlı devletinin durumunu izah ile Rusların harbe hazırlıklarını beyan ve bu mutâlaasını, bir murahhas olarak değil, bir dost sıfatıyla yazdığını beyan ile kabulünü tavsiye ediyordu³.

¹ Aynı gün toplanarak meşrutî idare ilân olunarak keyfiyet konferans âzâlarına bildirilmiştir.

² Midhat Paşa, bilhessa Bulgaristan işini nezar-ı dikkate alarak konferansda teklif edilen maddeleri bizzat kendisinin murahhaslarla mübâhasesi neticesinde: 1—Çerkeslerin kaldırılmasından vaz geçildiğini fakat badema Rumeliye mahacir gönderilmemesini 2 — Başlı bozuk askerinin kullanılmasını 3 — Âşârın lağviyle verginin arazi üzerine tahsisini, mahallî memurların iyecabına göre müslim ve gayri müslim olarak Bâbîâlî taraftan intihabını kabul ettirdiğini beyan etmektedir (*Tabsıra-i İbrat*, s. 189).

³ Salisbury'nin bu mektubu ile Midhat Paşa'nın ona verdiği cevap

Bu mektuba karşılık olarak, bir gün sonra Midhat Paşa tarafından gönderilen mektubda, bütün ahvale vâkıf olanlar tarafından devletin istiklâlini hiçe sayan böyle bir teklifi kabullerine imkân olmadığını ve böyle vahim bir teklifi kabul etmekten ise daha vahim ihtimallere göğüs germeği tercih edeceklerini söylediklerini ve bu hususta memleketin heyecanını kendisinin [Salisbury'nin] de görmekte olduğunu beyan etti⁴.

Sadrâzam Midhat Paşa memleketin bu hayatî meselesi karşısında vükelânın böyle büyük bir mes'uliyeti kabul edemeyeceğini nezar-ı dikkate alarak bu hususun, yeni ve eski devlet ricâli, ileri gelen ulemâ ve gayri müslim tab'anın murahhaslarının da iştirâkile görüşülmesini münâsîp görerek işi iki yüz kişilik bir şûrâya havale etmek isteyüb keyfiyeti (Padişaha arz etti⁵. Bu istifzan üzerine Abdülhamid, konferans teklifinin red veya kabulü hakkındaki teklifin Meclis-i umumî'ye yani Meclis-i meb'usan'a arzından evvel bu hususa dair bir beyanname neşrini ve onu müteâkib meselenin heyet-i umumiyede görüşülmesini muvafık buldu ve bir beyanname tanzimini irade etti⁶.

Bu kalabalık heyet 3 Muharrem 1294 [18 Ocak 1877] de Bâbîâlîde toplandı. Burada evvelâ vekiller heyeti tarafından, Hersek isyanından başlayarak geçirilen siyasî vaziyetin bir hülâsası yapılarak netiycede Tersane konferansının isteklerini ihtiva eden

Tarih Vesikaları Dergisi'nde [Cüz 3, s. 226-231] tercümeleriyle birlikte neşredilmişdir. *Mir'at-ı Hakikat*'de Salisbury'nin mektubunun Padişaha yazıldığı kaydediliyor (c. 1 s. 238).

⁴ *Tarih Vesikaları Dergisi*, cüz 3. Bu hususta *Mir'at-ı Hakikat* (c. 1 s. 234, 235), Midhat Paşa ile Serasker Redif ve Damad Mahmud Paşaların konferans tekliflerinin reddi taraftarı olup harbi göze aldıklarını yazmaktadır; halbuki Midhat Paşa *Tabsıra-i İbrat*'de (s. 189) bunun aksini kaydetmektedir. Deha aşâğıda görüleceği üzere Midhat Paşa, topladığı mecliste söylediği nutukda vaziyeti açıkca izah ederek serbest mutâla'a istemiş ve harb taraftarı görünmemiştir. *Mir'at-ı Hakikat* vaziyeti Midhat Paşa aleyhine tahrif etmiştir.

⁵ Toplanan heyetin mecmu'â, vükelâ ile beraber yüz altmış kişidir.

⁶ Bu husustaki irade-i seniye sureti aynen şöyledir:

Reside-i dest-i tazim olan işbu tezkire-i sadaretpenahileri manzur-ı âli-i hazret-i Padişahi buyurulmuş ve Meclis-i umumînin mutâla'asına havale edilecek mevalid-i tskâlif-i malûmenin Devlet-i aliyge murahhaslarıyla bîs-i tevakkuf olan kısmının kabul veya reddi emrinde tahkik-i âradan ibaret olmak tabî'i ise de tereddüdü ıycabeden tekliflerin kabulünde zahur edecek mehâzirin nev'i ve derecesi ne olabilir? Ve bunlar kabul olanamayup reid edilecek

bir lâyiha okundu⁷ ve onu müteakib Sadrâzam Midhat Paşa ayağa kalkarak şunları söyledi :

— «Bu teklifler reddolunduğu halde altı devletin sefir ve murahhasları Dersaadet'i terk edecekler; Bunlardan Fransa ile İngiltere, aleyhinize ilânı harb etmeyiz lâkin muavenet de etmeyeceğiz dediler. Avusturya devleti şimdilik bîtarafdır; lâkin on yedi milyon Slav ahalinin efkârına dayanamayub ileride Rusya ile ittifak etmesi dahi muhtemeldir; Bizim halimiz dahi malumdur; bu tekâlifin kabulü ise hukuk-ı istiklâliğimizin mahvını ıyca-beder. Bunu lâyıkıyla mülâhaza ediniz, herkes reyini serbestce beyan etsün» diyerek konferans kararının kabulü veya reddi hususunda husûle gelecek durum hakkında meclisin dikkatini çekti. Bunun üzerine sâbık Sadrâzam mütercim Mehmed Rüşdü Paşa :

olar ise anın istilzam eyleyeceği mahatarat dahi ne mertebeye kadar hüküm ve te'sir hasıl eder? Bu maddeler, velhasıl red veya kabul-i tekâlifden tevellüd edecek mahzurlar dahi nihayet dereceye kadar nazar-ı takdîr ve ihtimale alınmak ve birinci sureti-i tekâlifin tasdikine müreccah görülür ise bunun dâvet edeceği müşkilâta derece-i ohireye kadar mukavemet olunur mu? Yoksa Hudâ nekerde eser i muvaffakiyet ve istitâat görülmediği takdirde muhalefet-i hâzıra bi'l-ihityar teslihatta münkalib olar mu? Buraları dahi bi'l-etrâf tezekkür ve tefekkür edilerek netijcesi herhalde şayan-ı temessük olacak bir karar-ı kavîyyeye vazihan rabt edilmek lâzım geleceğine mebnî bu esaslara ve ta'biat-ı maslahata göre meclis-i mezkûra irad edilecek tekâlif ve es'ile hakkında evvelenirde bir beyanname tanzimle heman arz ve istisna ve Meclis-i umumî akdinin dahi mezkûr beyanname üzerine sudur edecek emr ü ferman-ı hümayana tâlik kılınması sânih olan irade-i seniyye iktizay-ı âlîsinden bulunmuş olmağla olbab-ı fi gurre-i Muharrem 92 [1294 olacak]; Milâdi 16 Ocak 1877 (Zübdetü'l-hakâyik, s. 100).

⁷ Lâyihada Rus'ların panislavizm propagandasıyla sükûnet içinde yaşayan Ortodoks tab'ayı ayaklandırdığı, Es'ad Paşa ve Mahmud Nedim Paşa sadaretlerinde ecnebi müdahalesine kapu açıldığı; Hersek, Sırp isyanlarının yine Rus'ların teşvikleriyle Bulgaristan'a da sırayet ettirildiği ve Rus'ların, hristiyanlara zulüm yapıyor diye Avrupa efkâr-ı umumiyesini aleybimize kıskırttığı ve Avusturya Hâriciye nazırı Comte Andrassy'nin lâyihası, İngiltere devleti tarafından kabul edilmediği halde Mahmud Nedim Paşa'nın bunu kısmen kabul ederek ecnebi kontrolüne müsaade ettikleri ve işbu lâyiha henüz tatbik edildiği esnada Sırp'ların, Osmanlı kuvvetlerine karşı mağlûb oldukları, Rusya'nın Avrupa'daki Türk aleyhdarlığından istifade ederek Avrupa devletlerini bu hususta bir konferans akdine mecbur ettiği ve İngiltere devletinin hem Rus'ları gücendirmemek ve hem de Devlet-i aliyye menfaatini feda etmemek üzere toplanacak konferansın İstanbul'da olmasını teklif ile kabul edildiği zikredildikten sonra Tersane konferansı kararına geçilmiştir. Lâyihanın sureti Zübdetü'l-hakâyik'de (103 — 117) vardır.

— Hayat ruh ile kaaimdir, devletin ruhu istiklâldir; yapılan teklifler bizi ruhsuz kalıba döndürür; istiklâli olmıyon devlet yaşasa bile nâmussuz yaşamak câiz değildir. Bunun reddile hifz-ı hukuk yolunda her fedakârlık hamiyet ve nâmus ıycabıdır; reyimiz kat'iygen reddi tarafındadır⁸ demesiyle Midhat Paşa bu hususda meclistekilerin reylerini sordu. Ermeni Katolik papazlarından olup meclisde bulunan Kirkor Enfiyeciyen Efendi de konferans teklifinin reddi hakkında uzun bir nutuk söyledi⁹ ve yine bu münasebetle o tarihte Mekteb-i Sultanî (Galata Saray Lisesi) nâzırı bulunan Sava Paşa da red hakkında mütâla'a yürüttü; bunların mütâla'alarını Rum ve Ermeni heyetleri de tasvib ettiler. Bursa komiseri Âbidin Bey¹⁰ ile Şûrây-ı Devlet âzâsından Rif'at Paşazâde Rauf Bey de¹¹ teklifin kabul edilmemesi hususunda mütâla'ada bulunmaları üzerine red taraftarlarına iltihak edenlerin ziyadeleştiği görüldü.

Bundan sonra söz ulemâ sınıfına düştü. Onlar, teklif reddedilip bir harb çıkacak olursa bunu def'etmeğe kudretimiz varmı? diye sordular; Bu suale karşı Serasker Redif Paşa :

— «Beş, altı yüz tabur asker çıkarabiliriz silâh ve mühimma-

⁸ Mir'at-ı Hakikat, c. I, s. 237 ve Zübdetü'l-hakâyik, s. 118.

⁹ Enfiyeciyen Efendi, beşyüz seneden beri âba ve ecdadımızın kemikleri müstereken bir vatanda yatıyor. Anlardan bize tevarüs eden toprağın muhafazası birinci vazifemizdir.. Cenabıhak eğer devletimizin hayatını şu zamana kadar tâyin ve takdir etmiş ise ana ne derir? Lâkin nâmussuzlukla mahv olmakla namuslu mahv olmanın arasında pek büyük fark vardır; mutlaka kurşun yiyerek ölecek isek, arkadan gelecek kurşuna göğüsden yemek şanını feda etmemeliyiz. Biz zaten yekvücud idik, bunu mevki-i icraya getirmek üzere bir kanan-ı esâsî ilân ve birinci def'a vasıta-i ittihadın makaddemesi olmak üzere bizi bu meclise dâvetle isbat ve temin-i ittihad olundu. İhtilâf-ı mezâhib vicdanî bir şeydir. Bunca senelik koca bir Devlet-i aliygenin bekosunu muhafazaya borçluğuz. Biz bu yolda ittifakla çalıştıkça Avrupa efkâr-ı âmmesi dahi bittabi bizim lehimize döner. Tekâlifin reddi emrinde kâffemiz mütehihen ifnay-i vücd etmeliyiz. Binaenaleyh bu tekâlifte külligen red ederiz ve bu harbe vatan muharebesi demeliyiz ve cümlemiz birbirimize sarılmalıyız [Bu nutkun tamamı Mir'at-ı Hakikat (c. I, s. 238)'de olduğu gibi Zübdetü'l-hakâyik'de (s. 119) de vardır].

¹⁰ Âbidin Bey, daha sonra vezir vâilllerden olan Mesnevi mütercimî meşhur Âbidin Paşa olup (1326 H.-1908 M.) de Cezâyir-i Bahrisefid valisi iken vefat etmiştir. Âlim ve müteaddid eser sâhibidir.

¹¹ Rauf Bey, «Abay giymeli, kırmızı dipli mumu yakmalı, mâmeleki feda etmeli, bu teklifleri kabul etmemeli» demiş (Mir'at-ı Hakikat).

tımızda vardır» demesiyle ittifakla konferans teklifinin reddine karar verildi; bu sırada bir kaç kişi red hususunda acele edilmesini tavsiyede bulundularsa da dinlenmedi¹² ve red kararı konferans heyetine tebliğ edildiğinden gerek gelen konferans âzâları ve gerek İstanbuldaki elçiler İstanbulu terke başladılar.

Bu münasebetle Türkiyeden ayrılacak olan İngiltere elçisi Sir Henry Elliot, Hâriciye Nezaretine gelerek Nâzır Safvet Paşayı makamında bulamadı; Fakat son karar dolayısıyla kendisine, ipin kopmaması için hükümeti adına bâzı tavsiyeleri havi bir muhtıra bıraktı. İngiltere elçisi bu muhtırasında şunları beyan etmekte idi:

Memleketinizi büyük felâketlerden kurtarabilecek bir tarık-ı münferide imâle için fevkalgaye bir gayret daha eylemek üzere dâirenize gümüş idim, sizi orada bulamadığımdan dolayı müteessüf oldum. Devletin istikbali ve belki hayat ve bekasının mevkuf aleyhi olacak bir karar ittihaz eylemek üzere olduğunuzdan menfaat politikasından ziyade hep nefse aid bir hafif fedakârlıkla azim bir mes'uliyetten kurtulmuş olursunuz. Lord Derby [Derby] nin teklifinde iki tabir vardır ki sizce bâdi-i tereddüd oluyor, bunlardan birisi otonomi yani muhtariyet-i idare ve diğeri imza olunacak bir protoköldür; fakat mâlûmunuzdur ki otonomi kelimesinin izahatı sizce muhtaralı addolunan her türlü mânayı ref' ve izâle eder ve kezâlik protoköl dahi böyledir; devletler başka bir şey talep etmeyüp ancak 1861 senesinde cebel-i Lübnan'ın tanzim-i usul-i idaresi için sene-i mezkûre Haziran'ın dokuzu tarihıyla bir protokol imza olunmuş olduğundan ol vakit yazılmış olan bir şey'i talep etmektedirler. Siz talep olunan taahhüdü bir başka şekilde alabilirsiniz ve böyle sadece bir şekil meselesi üzerinde devletin en mukaddes olan menafiini muhtaraya ilkaa edeceksiniz. İçinde bulunduğumuz hâl-i buhranı bir suret-i sahi-

¹² Mir'at-ı Hakikat (c. I, s. 240) bu hususta şöyle diyor: «... Bu müzakerat esnasında şiddetli nutuklar irad edenler tuttu kuşu gibi talimli zatlar olduğundan redd-i teklife mukabil devletlere vaad olunanak mevaî tâlad edildiğinde bahse bile girişilmek istenilmeyüp anlar ba'lehu müzakere ve tedkik ediliyor denilerek redd-i kat'i sûret-i kemal-i sür'atle tercih ile alkışlanub mülahazat-ı dârendişâne arz edenlerin sözleri itmam ettirilmeksizin zem ve takbîh olunda...» Ahmedi Midhat Efendi de Zübdetü'l-hakâyik'de aynı mütala'ayı beyan ediyor (s. 122).

hede halletmek üzere devletimin sarf etmekte olduğu mesa'i-i muşırâne mâlûmunuzdur. Lâkin Lord Derby, hüsnü netiyeceye vusulün, teklifat-ı vâki'anın devletler beyninde ne suretle kararlaştırılmış ise Devlet-i aliyyenin bunları hâlisâne ve kâmilen kabul buyurmasına mutevakkıf olduğuna sûret-i sarhâda beyan ve iş'ar eylemiştir. Binâenaleyh devletim namına olarak ve gerek Devlet-i aliyye'nin zaten iltizam eylediğim selâmeti niyet-i hâlisesiyle bulunduğunuz müşkilâtın halâsın son vesilesi olabilecek bir fırsata elden çıkarmamanızı bir kere daha ihtar ederim.

Elçi Sir Henry Elliot bu muhtırasına ilişik olarak gönderdiği varakada şu teklifleri yapıyor:

«Teklifat-ı âtiye bir sulh ve musalemetin esasını teşkil için İngiltere devleti tarafından münasib ve kâfi görünür: 1 — Strbistan ile Karadağ için aletlîlâk hâ'i sâbıkın îadesi; 2 — Devlet-i aliyyenin Bosna ve Hersek hakkında mahallî veyahut idarece bir nev'i otonomi itasını düvel-i mutavassita süferasıyla imza olunacak sadece bir protokol ile mübâhad buyurması. Ve bu otonomi tâbiri ahaliye kendilerini idareye memur olanların harekâtını kontrol altına alıracak ve ef'v-i hükümet-i keyfiyeye karşı kendilerini temin edecek bir usûl-i nizom-ı mahallî vaz ve te'sisi mânasını şâmilidir; yoksa bir emaret ve heyet-i müstakille ihdas ve teşkili matlub değildir ve teferruatı başkaca müzakere edilmek üzere Bulgaristanca dahi su-i istimalât hakkında bu nevî teminat taharri edilmek lâzımdır. Taraf-ı Devlet-i aliyyeden geçen Şubatın on üçü tarihigle düvel-i fahr süferasına verilen takrirde mûnderic olup Bâbiâlice kabul buyurulmuş olan islâhat Bosna ve Hersek ve münasip görünecek derecede Bulgaristan için yapılacak tanzimata dahil bulunacaktır».

Tersane konferansındaki kararın reddi ekseriyet ve tezahüratla kabul edilmiş olduğundan Henry Elliot'un hükümetinden aldığı son tâlimata göre tavsiyesine kulak asan olmamış ve red kararı hakkında derhal bir mazbata kaleme alınarak müzakerâta iştirâk edenlere imza ettirildikten sonra Padişah'a takdim edilmiştir.

Mazbatayı o tarihte Âmedci bulunan Mahmud Celâleddin Bey kaleme almış¹³ ve Padişah tarafından kabulü üzerine müza-

¹³ Âmedci Mahmud Bey, sonra Şûray-ı devlet Tanzimat dairesi reisi, valî ve kısa zaman Maliye nâzırı olub en son Ticaret ve Nafia nâzırı iken 1317 H., 1899 M. de bir ameliyat neticesinde vefat etmiştir. Abdülhamid'in fevkalâde itî-

kerât konferans âzalarına ayrı ayrı tebliğ ve birer sureti de telgrafila Osmanlı devleti elçilerine bildirilmiştir. Bu tebliğ esnasında Osmanlı hükûmetinin kabul edeceği esaslar da ayrıca gösterilmiştir.

Tersane konferansının kararını red için kaleme alınan mazbatanın aslı, yani orijinali bizzat Abdülhamid tarafından hifz edilerek kendisine âid Yıldız evrakı arasında muhafaza edilmiştir.

Fotoğrafını makalemizin sonuna koyduğumuz mezkûr mazbatanın sureti aşağıdadır:

«Mesele-i hâzıradan dolayı Dersaadet'de ictima eden konferansda düvel-i sitte murahhasları cânibinden dermegan olunan teklifat ve olbabda vuku' bulan müzakerat ve mükâlemât bir netijce-i mühimmeye vâsil olduğundan Devlet-i aliyeye ittihaz olunacak hatt-ı hareketin tâgini zımında müteallik buyurulan emr u ferman-ı isabet-beyan-ı hazret-i şehinşahiye imtisalen mah-i hâlinin icrâ-i işbu pencşenbe günü Bâbtâlîde meclis-i umûmî-i meşveret akâmîle mes'elenin menşe' ve esbabına ve teklifat-ı vâki'anın derecesine dair kaleme alınmış olan müzakkere ve evrak-ı sairer kıraat ve mütâlâ'a olundu.

Gerek bunların tafsîâtından ve gerek esna-i müzakeratta cereyan eden izzahattan üsteban olduğu vecihle devletler murahhaslarının güya mes'elenin musb'hâne hal ve tesviyesine medar olmak üzere mevki-i teklife koymuş oldukları şeyler Bulgaristan namıyla yeniden iki vilâyet teşkili ve valilerinin düvel-i ecnebiye muvafakatiyle hristiyanîdan tâgini ve tanzimat-ı mahalliye için bir ecnebi komisyonu tertibi ve Rumeli'de Çerkes muhacirleri iskânının men'i ve ecnebi tabiiye istihdamı ve her vilâyet vâridatından yalnız bir kısm-ı muayyeninin hazineye istasiyle bakiyesinin mahallerine terki misillü esas-ı istiklâlê dokunacak bir takım mevadd-ı muzırradan ibaret olduğu halde Saltanat-ı seniye murahhasları cânibinden esbab-ı mucibe beyanıyla vuku' bulan mukavemet üzerine mevadd-ı müşruhanın bir takımı tâdil ve bir haylisi kanun-ı esasî ahkâmına tevfikân tashih edilerek nihayet ecnebi vali tâbirinin alelittlak vali tâbirine tahvilıyla ilk defa nasb

madını kazanmış olub jurnalenliği ile meşhurdur. Midbat Paşa aleyhine olan muhakemede mühim rol oynamıştır. Mir'at-ı Hakikat isimli tarîhi, nesirdeki yüksek kudretine delildir. Ravzatü'l-kâmilîn isiminde Şefikname şerhi vardır. Musikide üstad idi.

edilecek valilerin tâgininde sefaretlerin muvafakatlerine riayet edilmesi ve memuriyetlerinin beş seneden aşağı olmaması ve ecnebi komisyonunun dahi âzası tekmil ecnebi olmayub nisf-i yerli ve nisf-i diğeri ecnebi bulunması suretine karar vermiş oldukları ve bunlara Devlet-i aliyeye tarafından muvafakat edilmez ise düvel-i selâse sefir ve murahhaslarının ve Almanya ve Rusya ve İtalya sefirlerinin avdet eyleyecekleri anlaşılması ve vâki'a bu mesele Devlet-i aliyenin şimdiye kadar politikaca ve mülkce tesadüf eylediği mesail ve gavailin hiç birine kıyas kabul etmeyüb ve bir seneden beru çekilen müşkilâtın ve hâricen hakkımızda gösterilen niyyât ve teşebbüsâtın bugünkü günde kesbettiği renk ve hâl ve istikbalen tahmin ve tasavvur olunabilen ahval hakikaten ağır ve hatarlı olub teklifat-ı mebhusun anhanın ma'at-ta'dil netijcesi ise yine konferansın içtimaındanberi ortaya konulan maksad-ı ecnebiyeyi şamil bulunmuş olduğundan nihayet derecede ısrar edilen sâlifü'z-zikr iki maddenin Devlet-i aliyeye kabul veya reddi bahislerinde efkârı huzûre müracaat olundukta çünkü şu teklifat bizce asıl aranılacak şey namus ve istiklâl-i devlet ve milleti muhafaza etmek kaziyesi olup konferansın teşkili dahi bu esasın mahfuziyeti şartıyla kabul olunmuş iken teklifat-ı vâki'anın her ciheti hukuk ve istiklâl-i millet ve devlete dokunacak ve maazalâhüteâlâ hükûmet-i Devlet-i aliyeyi imha edecek şeyler olmasıyla bunları nazar-ı kabîle almak ve ahusus ecnebi memurlardan mürekkeb bir komisyon teşkiline muvafakat etmek kendi elimizle kendimizi itlâf eylemek demek olacağından bunların hiç bir suretle kabul edilmeyerek kat'iyen ve kaviyen reddedilmesi ve bu yolda her neticenin göze aldırılması farz derecesinde idiğü müttefikân dermegan olunmağla beraber şu tekliflerin olvecihle red takdirinde süferanın avdetiyle efkâr-ı düvel ve milelin kırılmaması ve zuhur edecek muharebat ve müsadematın netayicinde Hudânekerde bir takım zararlara uğranılması ihtimalâtı üzerine uzun uzun cereyan eden makaalât ve mübâhesâtın hülâsasında dahi Avrupaca muhibbiniz olan millet ve devletler beyninde devlet ve milletimizin devan ve istikrarı temenniyyâtının husûl-i fi'liyati ancak bizim hukuk-ı meşruamızı ve namus u istiklâlîmizi kendi kendimize muhafaza ve vikaageye halisâne ve müttehidâne çalışmaklığımıza ve o yolda âsâr-ı ittihad ve sebatımızı bütân âleme göstermekliğimize mevkuf olup bilâkis istiklâl ve hukuku-

muzun tahakkumat-ı hâriciyye altında kalmasına râzı ve kaail olduğumuz halde enzâr-ı âlemiyyanda zerrece kadr u haysiyetimiz kalmıyacağından muhafaza-i hukuk-ı meşru'ada sebattan başka tarik-ı necât ve selâmet olamıyacağı ve netiye-i hâl bâzı hatâr ve tehlikeyi mucib olabileceği korkusuyla tekâlif-i vak'ıyı kabul etmek helâkimizi kendi kendimize tâcilden gayri mâna ile tefsir olunamıyacağı irad olunarak gerek mebhûsun anı olan iki maddenin ve gerek anın gibi muhîl-i istiklâl ve hukuk olan mevaddın bervech-i meşruh reddolunması ittifak-ı ârâ ile tezekkür kılınmış olmakla olabada ve her halde emr u ferman hazret-i veli-yü'l-emr efendimizindir. Fi 3 Muharrem Sene 93 [94 olacak]¹⁴.

Faksimilede görüleceği veçhile bu vesikanın altında heyete dahil olanların mühürleri vardır. Bu mühürleri okuyarak vazifelerini tesbit edebildiğim şahsiyetlerin isimleriyle o tarihteki memuriyetleri, vesiykadaki soldan sağa tertibine göre aşağıda gösterilmiştir:

Midhat Paşa, Sadrâzam.	İbrahim Edhem Paşa, Şûrâ-yı devlet reisi.
Hasan Hayrullah Efendi, Şeyhülislâm.	Safvet Paşa, Hâriciye nâzırı.
Mehmed Rüşdü Paşa, sâbık Sadrâzam.	Mehmed Kâni Paşa, Rûsumat emini.
Hasan Fehmi, sâbık Şeyhülislâm.	Yusuf Ziya Paşa, Mâliye nâzırı.
Mehmed Redif Paşa, Serasker.	Mahmud Edhem Paşa, Damad ve Şûrâ-yı devlet Mülkiye dâiresi âzasından.
Şerif Halil Paşa, Mecalis-i âliyye'ye memur.	Hüseyin Paşa b. Mehmed, şerif, Meclis-i âliyye'ye memur.
Mehmed Nâmık Paşa, Mecâlis-i âliyye'ye memur.	Abdurrahman Sâmî Paşa, Mecâlis-i âliyye'ye memur.
Rıza Paşa, Mecalis-i âliyye'ye memur.	Ahmed Cevdet Paşa, Adliye nâzırı.
Mustafa Nuri Paşa, Mecâlis-i âliyye'ye memur.	Mehmed Hurşid Paşa, Kavaim-i nakdiye reisi.
Mahmud Celâleddin Paşa, Tophane müşiri.	Ahmed Hamdi Paşa, Hazine-i hâssa nâzırı.
Abdülkerim Nâdir Paşa, Serdâr-ı ekrem.	

¹⁴ 3 Muharrem 1294 Perşembe, milâdî 18 Ocak 1877 tarihine tesadüf etmektedir.

İrfan Paşa, Temyiz mahkemesi birinci reisi.	Ali Bey, Şûrâ-yı devlet âzasından, Safvet Paşa yeğeni.
Mustafa Tevfik, Meclis-i muvakkat-i askeriye'ye memur.	Marko Paşa, Tıbbiyye mektebi nâzırı.
Ahmed Hamdi Paşa, sâbık Zabtiye nâzırı.	Silik bir mühür.
Kadri Bey, Şehremini.	Safvet, ?
Abdüllâtif Subhi Paşa, Şûrâ-yı devlet âzasından.	Mehmed Hurşid Paşa, Harbiye dâiresi âzasından.
Esseyyid Ahmed, ihtimal sâbık Kapudan-ı derya.	Mustafa Efendi, Defter-i hâkânî nâzırı.
Esseyyid Abdullah, ?	Tevfik Bey, Divan-ı muhâsebat âzasından.
Ahmed Kemal Paşa, Evkaf nâzırı.	İbrahim Edhem, Mâliye masarifat-ı umumiye muhasebecisi.
Mehmed Necib Efendi, Rumeli kadiaskeri ma'zullerinden.	Ömer Lûtfi, Bodrumlu, Anadolu kadiaskeri ma'zullerinden.
Yâver Paşa, Posta ve telgraf nâzırı.	Hamdi, ?
Ömer Fevzi Paşa, Zabtiye nâzırı.	Okunamıyan bir mühür.
Server Paşa, Nafia nâzırı.	Eyyüb Paşa, Tophane meclis reisi.
Hüseyin Şevket Paşa, Dar-ı şûray-ı askerî âzasından.	Mehmed Hâlet Paşa, Ticâret nâzırı.
Mois Efendi, Hahambaşı kaymakamı.	Ahmed Râşid, ?
Halim Paşa, Mecalis-i âliyye'ye memur.	Mehmed Tevfik, esbak Deâvi nâzırı.
Mustafa Nazif Efendi, Anadolu kadiaskeri.	Hasan Re'fet, Safvet Paşazâde, Hâriciye mektubcusu.
Ahmed Esad Efendi, Rumeli kadiaskeri ma'zullerinden.	Süleyman Sırrı, Anadolu kadiaskeri pâyeli.
Yusuf Ekyadis Efendi, Adliye ceza dâiresi âzasından.	Mehmed Sâhib Bey, Pîrî-zâde, İstanbul payeli, Şûrâ-yı devlet Mülkiye dâiresi âzasından.
Mehmed Vâsıf Efendi, Temyiz mahkemesi âzasından.	Mehmed Said Efendi, Sadâret müsteşarı.
Yanko Efendi, Şûrâ-yı devlet Tanzimat dâiresi âzasından.	Ali Şefkati Efendi, Adliye mektubcusu.
Hasan Hüsnü Paşa, Harbiye dâiresi reis vekili.	Mehmed Besim Bey, Tanzimat dâiresi ikinci reisi.

Ahmed Lûtfi Efendi, Vak'anüvis. Okunamıya bir imza.
 Aleksandri Efendi, Hâriciye müsteşarı.
 Süleyman Sıdkı Efendi, Meclis-i rüsumat reisi.
 Abdullah Niyazi Efendi, Divan-ı hümayun beğlikcisi.
 Mehmed Âkif Paşa, sâbık Edirne valisi.
 Kostaki Kalyadi, Şûray-ı devlet Nafia dairesi âzasından.
 Mehmed Paşa, Erkân-ı harbiye reisi.
 Ahmed Vesim Paşa, esbak Kapdan.
 Muştafa Paşa, Mülkiye dairesi âzasından.
 Sâlih Paşa, Bahriye meclis reisi.
 Ali Rıza Bey, Divan-ı muhâsebat reisi.
 Osman Efendi, Divan-ı muhâsebat âzasından.
 Faik Bey, Divan-ı muhâsebat âzasından.
 Agob Efendi, Meclis-i ticâret âzasından.
 Okunamıyan bir mühür.
 Vahan Efendi, Adliye müsteşarı.
 İsmail Râmiz Efendi, Temyiz mahkemesi Hukuk dairesi ikinci reisi.
 İbrahim Paşa, Yenişehirli, Şûrây-ı devlet Muhakemat dairesi ikinci reisi.
 Mehmed Cemâleddin Efendi, Rumeli kâdiaskeri ma'zullerinden.
 Mehmed İzzet Efendi, İstanbul kadılığı pâyelilerinden.
 Mehmed Fevzi,
 Ahmed Bey, Bâb-ı seraskerî müsteşarı.
 İstavraki Aristarhı Ligavkat, Şûrây-ı devlet Muhakemat dairesi âzasından.
 İbrahim Atâ,
 Mehmed Rauf Bey, Rif'at Paşazâde, Şûrây-ı devlet Nafia dairesi ikinci reisi.
 İbrahim Edib Bey, Şûray-i devlet Mülkiye dairesi ikinci reisi.
 Mustafa,
 Ahmed Hilmi Efendi, Anadolu ma'zullerinden, Hukuk dairesi ikinci reisi.
 Halil Efendi, kadıaskerlerden, Ders vekili.
 Ahmed Tâhir Efendi, sudûrdan, Meclis-i maarif reisi.
 Mahmud Celâleddin Bey, Âmedci.
 Ahmed Şâkir, Adliye birinci Hukuk dairesi âzasından.
 Nusret Paşa, Müşir ve sâbık Metroviçe kumandanı.
 Şeyh Seyyid Osman Salâhaddinü'l-mevlevî, Meclis-i meşayih âzasından, Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi.
 Mustafa Fehmi,
 Halil Efendi, sūdurdan, Fetva emini.
 Seyfeddin Efendi, sūdurdan ve Tanzimat dairesi âzasından.
 Kâmil Bey, Teşrifat-ı umumiye nâzırı.

Serkiz Efendi, İzmirli, Şûrây-ı devlet Mülkiye dairesi âzasından.
 Ahmed Zühdü Efendi, Mâliye müsteşarı.
 Ahmed Şevket Efendi, Adliye nezareti İcra cemiyeti reisi.
 Kirkor Enfiyeciyen Efendi, Katalik cemaati ruhanî reisi.
 Agob Matyosyan Efendi,
 Kûpelyan Efendi,
 Nikodimos Efendi, Kapudağı metropolidi.
 Ali Bey, Tanzimat dairesi âzasından.
 Mehmed Hamîd,
 Mehmed Şâkir, İstanbul pâyelilerinden.
 İstavraki,
 Antopolo Kostaki, Şûrây-ı devlet âzasından.
 Rumca imza.
 Esseyyid Ali Vasfi, sâbık Adliye mektubcusu.
 Esseyyid Ahmed Münir Bey, (Paşa), Cemiyet-i rüsumiye reisi.
 Yorgi Valdavostoyan,
 Zeynelâbidin Paşa, Bursa kömiseri.
 Abdussa'dun Mansur Paşa, Şûrây-ı devlet Mülkiye dairesi âzasından.
 Mahmud Celâleddin,
 Hüseyin Cemil, Nâmık Paşazâde, ferik.
 Midhat, İstînaf âzasından.
 Esseyyid Ali Rıza, İşkodralı-zâde Şûrây-ı devlet âzasından.
 Ali Şefik, İcraat-ı meclis-i hey'et-i teftişiyeye reisi.
 Esseyyid Mahmud Mes'ud, askerîden, ferik.
 Ali Fâzıl, Şûrây-ı devlet Mülkiye dairesi âzasından.
 Daviçon,
 Mehmed Remzi, Şehremini muavini.
 Ohannes Çamiç, İcraat meclisi âzasından.
 Simon,
 Mustafa,
 Okunamıyan bir mühür.
 Mehmed Sâlih, Hekimbaşı, sâbık Maarif müsteşarı.
 Artin, Adliye hukuk kısmı âzasından.
 Vartan,
 Mehmed Râsim,
 Sava Paşa, Mekteb-i Sultanî müdürü.
 Vâsif, Temyiz mahkemesi âzasından.
 Mehmed Celâleddin, Sakız müftisi-zâde, İstanbul pâyelilerinden.
 Esseyyid Ahmed Nusbi,
 Edvar Bilak, matbuat müdürü.
 Esseyyid Yakub Âsım, Kütahyâli-zade, Anadolu kadıaskeri pâyelilerinden, Meclis-i meşayih reisi.
 Rüşdü, Rûsumat muhâsebecisi.
 Ahmed Hâlid, Yakub-zâde İs-

- tambul pâyelilerinden, Meclis-i Mahmud Mazhar, Temyiz mah-
- âliyye âzasından. kemesi âzasından.
- Rıza, Mühimme odası müdürü. İsmail Şerif, Adliye nezâreti İc-
- Esseyyid Ali Fuad, Şûrây-ı dev- ra cemiyeti âzasından, Mekke
- let âzasından. pâyeli.
- Rumca imza. Ohannes, Sakızlı, maliyecilerden.
- Mehmed Emin, Şûrây-ı devlet Noryan, Şûrây-ı nâfia dâiresi
- âzasından. âzasından.
- İzzet, Şûrây-ı devlet âzasından. Debhur, Şûrây-ı mülkiye dâiresi
- Yuanni Şişmanoğlu? âzasından.
- Yusuf Âgâh, Zabtiye nezareti Bir imza.
- muavini. Abraham, ?

(The following text is a reproduction of a handwritten document, likely a historical record of the Tersane Konferansı. It is written in Ottoman Turkish and is oriented vertically on the page. The text is highly cursive and difficult to transcribe accurately from the image. It appears to be a continuation of the list of names and signatures from the adjacent page.)

